

Annona

A Kerényi Károly Szakkollégium évkönyve

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Kerényi Károly Szakkollégium
Pécs, 2002

A kötet megjelenését a Pécsi Tudományegyetem Rektori Hivatala, Kiadói Bizottsága, Bölcsészettudományi Kara, Jakabhegyi úti Kollégiuma, BTK Hallgatói Önkormányzata, a Kékkúti Ásványvíz Rt. Alapítvány, a British American Tobacco, a Magyar Soros Alapítvány, az Oktatási Minisztérium – korábban: Művelődési és Közoktatásügyi Minisztérium, a Miniszterelnöki Hivatal és a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány támogatta.

Válogatta, szerkesztette, az előszót írta:
Jankovits László, Vankó Annamária, Somogyi Judit

A tanulmányokat lektorálta: Boros János, Erős Ferenc, Gál Béla, Heidl György, Hetesi István, Kálmán C. György, Kappanyos András, Nagy Ilona, Orbán Jolán, P. Müller Péter, Weiss János.
Lelkiismeretes munkájukért ezúton is köszönetet mondunk.

© A szerzők, 2002
© A szerkesztők, 2002
Minden jog fenntartva.

Tartalom

Részlet egy levélből	7
Előszó	9
Leiszter Attila: Nüsszai Szent Gergely időszemléletéről és Történelemfölfogásáról	11
Németh Csaba: „Mensa igitur, scriptura” Középkori egzegézis és izomorfia.	31
Lengvári István: A lussoniumi gabonavermek mint a késő-római gazdálkodás emlékei	49
Varga Szabolcs: Egy Mohács után felemelkedett nemesi család karrierjének kezdetei 1526–1541 között. A Devecseri Choronok.	58
Szommer Gábor: James Lancaster és az első angol utazások a Távols-Keletre	66
Varga Enikő: „A dolgok látképe” Polémiák a 17. századi németalföldi képi reprezentációról.	74
Somogyi Judit: Iratok a Somogy megyei vallási viszonyok történetéhez (1717–1723)	86
Kruzslicz Anita: A szintézis formái Schelling korai műveiben	105
Szívós Andrea: Magyarországi nőnevelés (1850–1888)	112
Vörös Andrea: A dualizmuskori Magyarország borkereskedelme, különös tekintettel az állami gazdaságpolitikára	124
Trombitás Judit: Transzformációk. Egy Turgenyev elbeszélés a gogoli és a puskini hagyományban.	133
Juhász Katalin: Szerkezeti és szemantikai párhuzamok Lev Tolsztoj: <i>Gazda és cseléd</i> és Puskin: <i>Ördögök</i> című művében	142
Györök Edina: Genealogikus vágy és reflexív transzformáció a koraromantikától Heideggerig	149

Katona Gábor: A heideggeri Sein zum Tode és Rorty metastabilitása	161
Danka István: A filozófia végeiről. Rorty és Habermas Hegel-fenoméjné.	170
Böhm Gábor. Dekonstrukció: irodalom(elmélet) és/vagy filozófia?	175
Stachó László: Pszichológia és interdiszciplinaritás: beváltak-e Piaget régi jóslatai a lélektan jövőjéről?	194
Szabó Tímea: Jóra vágyani? A pszichoanalízis etikai következményeiről.	200
Kiss Gábor Zoltán: A kritika feladata a legkülönbébb jelenkorokban. Az alkotó, és kritikus tevékenység megítélése Arnoldtól a formalizmus utánig.	205
Patonai Anikó Ágnes: Kaland a Formával: posztmodern, dráma, szintézis	216
Vankó Annamária: Erdély Miklós művészetelméletének néhány kulcsfogalma	223
Besze Barbara: A hős Pepin és társai, avagy a <i>hetvenkedő katona</i> toposza	236
Vári György: A kísértetről. Marxtól Mózesig.	254
Gábor Lívia. Gilles Deleuze – Film és filozófia.	266
Csekő Csilla: Vegetarianizmus – táplálkozásnéprajzi szempontból. Egy család vegetáriánus táplálkozása. (Esettanulmány)	273
Gergely Erzsébet: Válságban az egyház. Valóban válságos a római katolikus egyház helyzete?	287
Horváth Gergő: A Folklor folklórjának néhány vonása – kutatás szelet	296
A Szakkollégium tagjai (1993–2002)	305
A Szakkollégium meghívott előadóinak előadásai (1993–2002)	309
A Szakkollégium tagjainak előadásai (1993–2002)	314
A Szakkollégium tagjainak OTDK eredményei	321

Szabó Tímea

Jóra vágyni?

A pszichoanalízis etikai következményeiről*

„Amúgy sem tudná elkülöníteni, amit valóban mondanék, attól, amit csupán gondolni látszok, de mégis kimondok.” (Nádas Péter)

Mi az, amit *kimond* a pszichoanalízis akkor, amikor megszólal? Mi az, amit valóban mondana, (ha hagynák), s mi az, amit csupán gondolni látszik, s mégis kimond? Mi az, amit nem mond ki, vagy nem tud kimondani, illetve amit kimondatlanul is kimondott már? Egyáltalán miért van szükség ilyen súlyos kérdések feltételére, ha a pszichoanalízist analizáljuk? Attól félünk, hogy nem mond semmit? Vagy attól, hogy olyan nagyon félreértjük, hogy nem tudjuk majd egyértelműen elkülöníteni egymástól a kimondott és a kimondatlan dolgokat? Mi a tét?

Ma már, illetve még ma is igen kérdéses a pszichoanalízis státusza a humán tudományok között (is). Bár úgy tűnik, a hermeneutika például be/elfogadja, mégis sokszor zavarbaejtő az a természettudományos irányultság, amely a pszichoanalízis sajátja. Habermas, Ricoeur, Grünbaum, Popper után szabadon hosszan vitázhatnánk a pszichoanalízis „tudományos” pozíciójáról, *hamis tudomány* vagy *hamis tudomány*, elsősorban nyelvi, diskurzusbeli vagy neopozitívista megközelítést igényel, terápiás módszer vagy metapszichológia. Ehelyett egy másik területet érintünk, amely persze egyáltalán nem nivellálja a korábbi (ki nem fejtett) kérdéseket, hanem mintegy befogadva azokat, visszatér ahhoz a *valós* problémához, ahhoz a *valós* keret-höz, amelynek többek között megszületését is köszönheti a pszichoanalízis. A megszületésen ebben az esetben egész pontosan azt értem, hogy egyfajta társadalmi identitásra tett szert, hogy széles körben *érdeklődés* kísérte, amely *így-úgy életben* tartotta, s tartja a mai napig. Mi ez az *érdek*, amely megéri a fáradságot, hogy erről az igen ambivalens viszonyról gondolkodjunk, amely minket (és a többieket) a pszichoanalízishez fűz? Milyen *érdekre* talált rá Freud, amikor rátalált *valamire*?

Amikor Freud elméletét széles körre kiterjeszhetőnek találta, akkor tette lényegében filozófiai problémává a látszatra pusztán pszichológiai/pszichiátriai problémát. Nem csupán arról van szó, hogy eleve olyan jelenségeket (is) (meg)vizsgálta, amelyek általános, statisztikai értelemben *normális* jelenségeknek bizonyulnak, mint az álom, a vicc, hanem arról, hogy paradox módon éppen akkor, amikor *eltérésekben* gondolkodott, akkor kapta a legmeglepőbb eredményeket a *hasonlóságokról*. Vagyis rátalált arra az *érdekre*, ami összeköt minket a tőlünk eltérőktől, felfedezte és artikulálta, funkcióval látta el, jelentést adott annak az *idegenségérzetnek*, amely az önreflexív „*öthonosságérzet*” autenticitását alapozza meg a mai kor emberének számára. Arról a *megosztott szubjektumról* kezdett el igen súlyos állításokat tenni, amely éppen

---

* Elhangzott, a 2001. március 30. és április 1. között megrendezett, I. Kerényi Konferencián. (A szerk.)

megosztottsága révén kénytelen szembesülni saját idegenségével, s ennek következtében a felelősséghez való viszonyát is kénytelen átértékelni. Egész pontosan kénytelen a felelősség fogalmát újragondolni, hiszen kénytelen saját magát is újradefiniálni.

Heller Ágnes *Az azonosság és másság reprezentációi* című írásában a következőket írja: „Az alternatíva nem a különbség és az univerzalitás, a belső és a külső között feszül, hanem a zártság és a nyitottság, a fundamentalizmus és egy olyan utazásra való meghívás között rejlik, melynek során sohasem tudhatjuk előre, hogy utunk során kivel fogunk találkozni, s hogy vajon felismerjük-e – mint egykoron Iphigeneia és Oresztész – testvéreinket az idegenek között.”¹ Amikor a modern kor embere testvéreit keresi az idegenek között, akkor lényegében saját megosztott szubjektumiségének minél pontosabb megértésére törekszik.

Ezt a megértési folyamatot bizonyos értelemben azonosítani lehet a Rorty által használt „megtisztulás és éngazdagítás”² fogalmakkal. Vagyis úgy tűnik, egyfajta perspektívából igen könnyen oksági kapcsolat teremthető a megértési folyamat és az etika között, ami annyit jelent, hogy az önmegértési folyamatnak súlyos etikai következményei vannak. „Főként a morális megfontolás egy gazdagabb szótárának elérhetőségére gondolunk, amikor azt mondjuk, hogy – erkölcsi értelemben – érzékenyebbek s bonyolultabbak vagyunk, mint elődeink vagy saját fiatalabb éneink.”³ Rorty szerint Freudnak elsősorban az az érdeme, hogy egészen komolyan vette azt az igen lényeges filozófiai kérdést, hogy „Milyen az emberi természet?”, amelynek következtében olyan valódi „igazságtartalmú” kétértelműségeket „egyértelműsített”, amelyeket a vallási és filozófiai tradíciók meg akartak szüntetni. A freudi pszichoanalízis hozadéka az etikátörténet számára szerinte az, hogy „ez segít összebékíteni az esetlegesség és halandóság egzisztencialista érzését a lelki nagyság romantikus érzésével”⁴, mely lényegében a vágy felértékelését is jelenti.

Hasonló következtetésre jut Tengelyi is *A vágy filozófiai felfedezése* című írásában⁵, amelyben azzal az „ösrégi és mélyen meggyökeresedett morálfilozófiai elképzeléssel” szemben fejt ki, foglalja össze a pszichoanalízis felől érkező szerzők, mint Jean Nabert, Ricoeur, Lacan és Lévinas teóriáit, „hogy az erkölcsi öntudat és a gyakorlati ész szembenáll a vágyakkal és a hajlamokkal”⁶. A legfőbb kérdés, mely a pszichoanalízis vágyfogalma és annak etikai következménye között fennáll, s ami véleményem szerint a fentiekben említett *közös érdekre* való rátalálást is adekvátan magyarázza, az a következő: „Van-e egyáltalán olyan vágy, amely erkölcsre ösztönöz?”⁷ Tengelyi tanulmányában rendkívül konzekvensen bizonyítja, hogy éppen az erre a kérdésre adott pozitív válasz hozza meg az etikátörténet számára a paradigmátikus váltást, amelynek során a korábbiakban kizárólag amorális vágyfogalom differenciálódik, s morális karaktert (is) nyer. Tengelyi Lacannak az 1959 őszi és 1960 tavaszán *A pszichoanalízis etikája* címmel meghirdetett előadására hivatkozik, amelyben Lacan hang-

¹ Heller Ágnes: *Az idegen*. Múlt és Jövő, h.n., 1997, 61.

² Richard Rorty: *Freud és az erkölcsi reflexió*. In: Szummer Csaba – Erős Ferenc (szerk.): *Filozófusok Freudról és a pszichoanalízisről*. Cserépfalvi, Budapest, 1993, 192.

³ Uo.: 194.

⁴ Uo.: 203.

⁵ *Thalassa* 1998/2-3.

⁶ Uo.: 3.

⁷ Uo.: 4.

súlyozza, hogy Freud elméletében „a morális dimenzió genezise [...] magában a vágyban gyökerezik, sehol másutt”⁸. Ha ezt a felfedezést valóban elfogadjuk, valóban *felfedezésként* fogadjuk el, akkor véleményem szerint máris közelebb juthatunk saját *érdeklődésünk* jobb megértéséhez, amely a pszichoanalízishez fűz minket. Ugyanis ez a tudattalan viszony saját *érdeklődésünk*hez, *vágyunkhoz* valóban rejtett „igazságokat”⁹ tárhat fel, illetve pontosíthatja annak a harmadik nárcisztikus traumának a jelenségét, amelyről maga Freud beszélt. Ebben az esetben azonban egyfajta ambivalens traumafogalomról beszélhetünk, mellyel egyben a pszichoanalízishez fűződő ambivalens viszonyunkat is magyarázhatjuk. Arról van ugyanis szó, hogy ennek a traumának egyaránt vannak/lesznek pozitív és negatív, például etikai következményei, amennyiben újfajta felelősségérzetet leszünk kénytelenek kialakítani önmagunkkal szemben.

A pszichoanalízisnek egy ilyenféle etikai interpretációja az *önhasadás* folyamatát nem feltétlenül negatív eseményként, veszteségként könyveli el, hanem lévinasi értelemben olyan *adományként*, amely a *jóval* adatik meg. „Ami a jóval megadatik, az nem más, mint *olyan közelség a másokban rejlő idegenhez, amely nem jelent sem el-, sem kisajátítást.*”¹⁰ Vagyis a megosztott szubjektum immár egészen más viszonyba kerül, más felelősséggel tartozik önnön idegenségéért, olyan közelségben részeseül saját idegenségéből, mely megmutatja a vágy intellektuális arculatát. Ez az újfajta viszony, amely a megosztott szubjektumban az *azonos* és az *idegen* között létrejön, lehetővé teszi, hogy az idegenben az azonosost, s az azonosban az idegent ismerjük fel. Vagyis magára a megosztott szubjektumban meglévő, s az öndefiníciót létesítő *viszonyra* helyezi a hangsúlyt, amely olyan *interszubjektív* következményekkel jár, melynek feltétlenül etikai hozadéka lesz. Hiszen ahogy Blanchot szerint Lévinas az etikát Buber Én és Te viszonyteóriája nyomán egyfajta *vendégszeretéként* gondolja el, amennyiben az etikát azonosítja azzal, ahogy kitesszük magunkat a Másik tekintetének, úgy a pszichoanalízis *önhasadás*-teóriájának pozitív megértése, s elfogadása együtt járhat a vendégszeretetre való képességgel. Ez alapján a pszichoanalízis által felfedezett és előtérbe helyezett interszubjektivitás termékeny etikai „igazságot” hordoz. Olyan „igazság” kerül napvilágra, amely képes létrehozni a megosztott szubjektumon belül egyfajta *vendégszeretetet*, de nevezhetjük egyszerűen önmegértésnek is, vagy Rorty szótára alapján „éngazdagításnak”, amelynek során képessé válunk önmagunkat, a *vágyat* szeretettel vendégül látni. Másképp szólva képessé válunk etikusak lenni önmagunkkal. Ebben az értelemben éppen a vágy intellektuális arculatának megismerése folytán juthatunk közelebb egy morális állapothoz, amelynek létrejöttét éppen a vágy idegenségében megtapasztalt „igazságérték” biztosítja. Véleményem szerint azonban lényeges kérdés, hogy ha el is fogadjuk a pszichoanalízisnek ezt a pozitív hatását a vágy etikatorténeti pozícióját illetően, az vajon azt jelenti-e, hogy egy egészen más, a korábbiakhoz képest lényegesen pozitívabb vágyfogalmat nyertünk, vagy egész egyszerűen csak a vágyhoz való viszonyunk változik meg. Illetve Nietzsche morálfilozófiájának igen nagymértékű befolyása által az a kérdés is szinte magától adódik, hogy ez a viszonyváltás feltétlenül együtt jár-e egyfajta

---

⁸ Jacques Lacan: *L'éthique de la psychanalyse, Le séminaire*. Livre VII, Seuil, Paris, 1986, 361. Idézi Tengelyi i.m.: 8.

⁹ Rendkívül érdekes lenne ezt az igazságfogalmat összevetni azzal a nietzschei igazságfogalommal, amely a test „igazságáról” beszél, s amihez szintén pozitív felhang társul.

¹⁰ Tengelyi, i.m.: 21.

értékítélettel, vagy totálisan értékmentes, s ennyiben semmilyen átértékelést nem von maga után, csupán hermeneutikai következményei vannak. A probléma azért is tűnik igen súlyosnak, mert az alapkérdést érinti, azt, hogy feltétlenül etikai következményekkel jár-e, illetve milyen etika szerint jár következményekkel a vágy hermeneutikai felfedezése és interpretációja

A kérdés csupán problémafelvető volt, ahogy a következő Foucault idézetet is csupán részleges válaszként ajánlatos értelmezni: „A mai pszichológia egész ismeretelméleti struktúrája abban az eseményben gyökerezik, amely körülbelül a forradalommal egyidejű, és az embernek önmagához fluóddó viszonyára utal. A »pszichológia« vékony hártya csupán az etikai világ felszínén, ahol a modern ember az igazságát keresi – és elveszíti. Nietzsche jól látta ezt, pedig vele ennek homlokegyenest ellenkezőjét mondatták.»¹¹

De mi is a tét valójában, amikor a pszichoanalízis és az etika viszonyát firtatjuk? Sergio Benvenuto például úgy látja, hogy éppen ezen a viszonyon múlik többek között a pszichoanalízis „megmenthetősége”. Egy konferencián, amelyet 2000 júliusában Párizsban rendeztek, a következő címmel tartott előadást: *Érintkezésben van-e a pszichoanalízis a valósággal?*¹² Előadása a pszichoanalitikus teória és gyakorlat tudományos és filozófiai valószínűségével foglalkozik. Bemutatja, illetve kritikáját adja annak a négyféle megközelítésnek, amely meghatározza a pszichoanalízis „olvasatait”. Ezek a következők: a karteziánus, a történeti-narratív, a természettudományos és a hermeneutikai megoldás. Miután mindegyiket interpretálja, ahhoz a konklúzióhoz jut el, hogy ma a pszichoanalízis esélye azon múlik, hogy megfelel-e az objektív kritériumnak, vagyis azon, hogy mennyire kapcsolódik a valósághoz. Úgy látja, hogy a pszichoanalízis legnagyobb ereje, „csábereje”, „bája” abban rejlik, hogy az „igazság érzését” kelti a szubjektumban. Ennek a szubjektív erőnek a minél pontosabb és hatékonyabb objektiválására lenne szükség, amely egyben a „valóság erejét” rejtje magában, s ami többek között Rortyt és Davidsont is meggyőzte. Benvenuto szerint ez a pszichoanalízis etikai specifitása, vagyis az a kérdés, hogy mennyiben és hogyan kapcsolható a valósághoz úgy, hogy közben magának a szubjektumnak az igazsága egyre nyitottabbá váljon. Az etikai perspektívához ebben a nézőpontban is az az interszubjektív viszony nyújt alapot, amely a pszichoanalízis immanens velejárója, az a dialogicitás, melyben az én és a másik szubjektív történetének találkozására által olyanfajta bizonyosságérzet keletkezik, amely a háttérben rejlő objektív „igazságot” érinti. Az ehhez az „igazsághoz” tartozó ambivalens viszonyulás éppen arról tanúskodik, hogy ez a kérdés etikai kérdésként is értelmezhető egyben, s hogy talán ezt az ambivalenciából fakadó bizonytalanságot éppen egy etikai nézőpontú megoldás oldhatná fel.

Így megmagyarázhatóbb és kibékíthetőbb lenne a pszichoanalízis „hasznossága” körül dúló harc is, illetve etikussá válhatna az a magatartás, amellyel egyes diszciplínák *vendégül látják* a pszichoanalízist, s közben valódi *érdeklődéssel* hallgatják, hallják meg a kimondott és kimondatlan, illetve a pusztán gondolt „igazságokat”. Ez a fajta *vendégszeretet* tenne lehetővé egy olyan beszédet, amelyről bár azt hisszük, már megszületett, lényegében lehet, éppen megszületésre vár. „Az örület, a betegség lírai holdudvara egyre halványul. És a patológikus terü-

---

¹¹ Michel Foucault: *Elmebetegség és pszichológia*. In: uő: *Elmebetegség és pszichológia. A klinikai orvoslás születése*. Corvina, Budapest, 2000, 75.

¹² Sergio Benvenuto: *Eyes Wide Shut. Is Psychoanalysis is Touch with the Real? Scientific ideals, hermeneutics and the relation to the real in psychoanalytic practice*. (Kézirat)

lettől távol, a beszédben, ahova önmaga elől húzódik vissza anélkül, hogy mondana valamit, megszületik egy gondolkodásunkat formáló új élmény; bizonyos fokig már körvonalazódott, de még teljesen üres, ekképp megnevezhetetlen.”¹³

---

¹³ Michel Foucault: *Az örület, a mű hiánya*. In: uő: *A fantasztikus könyvtár*. Pallas Stúdió–Attraktor Kft., h.n., 1998, 35.